

The Structure of Punishment as a Social Phenomenon

Mostafa Noori

Master Student in Criminal Law and
Criminology, Shahid Beheshti University,
Tehran, Iran

Bagher Shamloo*

Associate Professor of the Department of
Criminal Law and Criminology, Law
Faculty, Shahid Beheshti University, Tehran,
Iran

Abstract

When norms and interactions arise within a society, they are understood as social phenomena or social reality. Across different countries, these phenomena may take deviant forms, which societies often define as criminal behavior. Punishment, in contrast, is a complex and multifaceted concept that seeks both to deter crime and to prepare individuals for rehabilitation. While extensive scholarship has examined the advantages and disadvantages of punishment from various perspectives, a more fundamental question remains: *Do we fully understand the concept of punishment itself?* Addressing this question is essential before engaging in deeper philosophical or

---

* Corresponding Author: b_shamloo@sbu.ac.ir

How to Cite: Noori, M. and Shamloo, B. (2025). The Structure of Punishment as a Social Phenomenon. *Journal Of Criminal Law Research*, 13 (52), 81 -114. doi: 10.22054/jclr.2025.85832.2767

theoretical debates. Given the sociological nature of punishment, this study proposes a distinctive and constructive definition influenced by eighteenth-century positivism. Although theoretical insights are valuable, adopting a scientific and objective approach to understanding punishment is of primary importance. By recognizing punishment as a social phenomenon, we can examine its relationship with broader social structures, particularly social solidarity. Generally, the penal system rests on two equally significant foundations: the authority of power and sovereignty, and social solidarity rooted in the collective conscience. Consequently, identifying the relationships between punishment and other social phenomena allows for a more accurate and comprehensive definition of punishment. Using a qualitative and interdisciplinary approach, this research examines the position of punishment among other social phenomena and analyzes its relationships with them, drawing on findings from sociology and criminal justice studies.

Introduction

Crime and punishment are two fundamental social phenomena from which no society has ever been exempt, and they continue to attract increasing attention from legal scholars and sociologists. Although these phenomena are closely interconnected and form a causal relationship, they differ significantly in nature. Crime, despite being an inevitable and enduring element of human societies, is consistently regarded as a deviant and negative phenomenon. Punishment, by contrast, has been shaped by diverse philosophical foundations—including moralism, justice-oriented theories, utilitarianism, and social utility—and is generally perceived as necessary and positive. This characterization, however, does not imply support for the expansion or prescription of punishment.

The present study focuses specifically on the nature of punishment. Temporally and conceptually, it precedes inquiries into the logic of

penalization and the mechanisms of criminalization. Consequently, discussions concerning the philosophy of punishment, its quantity and quality, and its legitimacy belong to subsequent stages of analysis and fall outside the scope of this research. Moreover, the issues addressed here are examined independently of the perspectives of penal reformers and the established schools of criminal law, such as the Classical, Positivist, and other traditions. This is due, first, to the study's primary objective of deepening and analyzing the concept of punishment from a sociological standpoint, and second, to its departure from approaches that typically conceptualize punishment in purely philosophical or abstract terms—as deterrence, as the complete realization of justice, or as a corrective and rehabilitative instrument. Instead, this study adopts a distinct approach by offering a combined definition that initially addresses the objective dimensions of punishment and subsequently its abstract aspects.

Examining punishment through the lens of criminal sociology— independent of predetermined goals, officially declared policies, and dominant penal theories—allows for an analysis of its nature, functions, transformations, and the role of social forces in shaping penal practices (Javan Jafari, 2012: 1085). Accordingly, this study engages with the works of prominent Western sociologists who have extensively explored punishment and its relational context. Among these contributions, Émile Durkheim's analysis holds a particularly authoritative position; therefore, a critical examination of his work is essential for developing a realistic understanding of punishment as a social phenomenon.

One of the most significant features of Durkheim's approach, which distinguishes him from other social reformers, is his examination of punishment largely independent of its functions, goals, and intentions. For Durkheim, punishment should not be defined, as policymakers often do, as a deterrent mechanism for reducing crime, nor, as penal scholars typically do, as the official response of a competent authority

to criminal behavior through formal penal techniques administered by the criminal justice system (Gholami, 2020: 20–22). Rather, he regarded punishment as possessing an inherent reality and authenticity within society. From this perspective, punishment is a meaningful institution through which social values are expressed and collective moral energies are released. More precisely, punishment does not serve a predetermined purpose, nor is it merely a means to achieve objectives such as crime reduction, prevention, or deterrence. Instead, it emerges as a social fact that exists by virtue of the nature of social life itself (Cladis, 2023: 45).

Accordingly, rather than interpreting punishment through preconstructed theoretical frameworks and then explaining it in those terms, this study emphasizes a direct engagement with the essence of punishment in order to understand it on its own terms. This approach minimizes interpretive intermediaries and seeks, as far as possible, to reach the core meaning of punishment as a social phenomenon.

Keywords: Punishment; Social phenomenon; Objectification; Social solidarity; Sociology.

ساختار کیفر به عنوان پدیده‌ای اجتماعی

مصطفی نوری

کارشناسی ارشد حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

باقر شاملو* ID

دانشیار گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

چکیده

هنجارها و تعاملات، هنگامی که در عرصه حیات جمعی وقوع یابند، در مقام پدیده یا واقعیت اجتماعی شناخته می‌شوند. در هر جامعه‌ای این چنین پدیده‌های اجتماعی گاه صورت انحراف یافته‌ای به خود می‌گیرد که بنا به تعریف جوامع مختلف، آن را مجرمانه تلقی می‌کنند. در تقابل سنتی با این جریان انحرافی، کیفر به عنوان فرصت بازگشت یا متوقف کننده جرم، ماهیتی مفید و در عین حال مرموز دارد. تاکنون تلاش‌های زیادی در جهت شناساندن فواید و مضرات کیفر طبق دیدگاه‌های مختلف شده است؛ اما آنچه باید بدان پاسخ داد این است که آیا ما در وهله نخست به فهم ماهیت کیفر دست یافته‌ایم تا بتوانیم پس از آن در زمینه هرگونه بحث فلسفی و نظری عمیق‌تر ابراز عقیده کنیم؟ بر این اساس، در این پژوهش سعی شده است تا با عنایت به ماهیت جامعه‌شناختی کیفر، تعریفی متفاوت اما کاربردی از آن ارائه شود. ضمن آنکه کوشش برای چنین تعریفی متأثر از جریان اثبات‌گرایی قرن هجدهم است، باید توجه داشت که هرچند که یافته‌های نظری اهمیت دارند، دستیابی به تعریفی علمی و محسوس از کیفر ضرورتی مقدماتی به شمار می‌آید. پس از شناخت ماهیت کیفر به عنوان یک پدیده اجتماعی، بررسی ارتباط آن با سایر پدیده‌های اجتماعی کلان در سطح جامعه خصوصاً پدیده همبستگی اجتماعی، اهمیتی ویژه می‌یابد. زیرا همان‌گونه که قدرت و حاکمیت نیم‌تنه نظام کیفر را شکل می‌دهد، احساسات و وجدان جمعی نیز نیمه دیگر این شاکله را پدید می‌آورد. بنابراین شناسایی روابط کیفر با این گونه پدیده‌هاست که ما را به سوی ارائه تعریفی صحیح و جامع از کیفر سوق می‌دهد. در این تحقیق با روش کتابخانه‌ای و مطالعه میان رشته‌ای، از رهگذار یافته‌های جامعه‌شناسی و عدالت کیفری به بررسی جایگاه کیفر در میان پدیده‌های اجتماعی و همچنین ارتباط آن با سایر پدیده‌های اجتماعی کلان می‌پردازیم.

کلیدواژه‌ها: پدیده اجتماعی، جامعه‌شناسی، شیء‌انگاری و عینیت، کیفر، همبستگی اجتماعی.

مقدمه

جرم و کیفر به عنوان دو پدیده مهم اجتماعی هستند که هیچ جامعه‌ای در طول تاریخ از آن‌ها مصون نمانده است و امروزه بیش از پیش مورد توجه حقوق دانان و جامعه‌شناسان قرار دارند. این دو موضوع، هرچند همانند دو حلقه دائماً به یکدیگر متصل بوده و رابطه‌ای علی میان آن‌ها برقرار است، اما تفاوت‌های آشکاری دارند و هر یک دارای ماهیتی مستقل و مجزا از یکدیگرند. به عنوان مثال، جرم با وجود اینکه یک عنصر ضروری و همیشه حاضر در جوامع بشری است، ولی همواره یک امر انحرافی و منفی تلقی می‌گردد. در طرف دیگر، کیفر با عنایت به فلسفه‌های متنوع پشت آن چون اخلاق‌گرایی، عدالت محوری، سودگرایی و فایده اجتماعی، امری ذاتاً ضروری و نیک قلمداد می‌گردد؛ هرچند این امر به معنای توصیه به گسترش یا تجویز آن نیست. موضوع این تحقیق ناظر به ماهیت کیفر است؛ از این رو از نظر زمانی، در مرحله‌ای مقدم بر بررسی منطق کیفرگذاری و دستاویزهای جرم‌انگاری قرار دارد؛ بنابراین، فلسفه کیفرگذاری، کم و کیف آن و مباحث پیرامون مبانی مشروعیت کیفر مربوط به مراحل بعدی بوده و از موضوع این تحقیق خارج است. افزون بر آن، مباحث مطرح شده در این تحقیق، فارغ از اندیشه‌های مصلحان کیفری و اندیشمندان این حوزه در قالب مکاتب کیفری چون کلاسیک، اثباتی و سایر مکاتب است؛ زیرا نخست تعمیق و تحلیل در حوزه کیفر از دروازه جامعه‌شناسی مدنظر است، دوم برخلاف نحوه بررسی کیفر در این مکاتب که غالباً ریشه در رویکردهای فلسفی و انتزاعی صرف دارد و به کیفر به عنوان عاملی بازدارنده، جلوه تمام و کمال عدالت و یا اصلاح‌گر و درمان مجرم‌التفات می‌شود، این تحقیق با رویکردی متمایز به تعریفی ترکیبی از رویکرد عینی و سپس انتزاعی کیفر می‌پردازد.

بررسی کیفر از منظر جامعه‌شناسی کیفری، جدای از اهداف از پیش تعیین شده، سیاست‌های رسمی اعلام شده و تئوری‌های رایج کیفرشناسان، به ماهیت مجازات، کارکردهای آن و چرایی تحولات این حوزه و همچنین تأثیر نیروهای اجتماعی در شکل‌گیری مجازات می‌پردازد (جوان جعفری، ۱۳۹۱: ۱۰۸۵)؛ از این رو، بهره‌گیری از آرا و نظرات جامعه‌شناسان مطرح غربی که در آثار مهم خود، توجه عمده‌ای به جایگاه کیفر

و روابط پیرامونی آن داشته‌اند، مدّ نظر قرار می‌گیرد. باتوجه به اینکه در بحث از کیفر به‌عنوان پدیده‌ای اجتماعی، تحقیقات دورکیم^۱ مرجعیت تام دارد، بررسی و تحلیل آن برای دستیابی به تفسیری واقع‌بینانه از کیفر، امری اجتناب‌ناپذیر است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های تحقیق دورکیم درباره مجازات که او را از سایر مصلحان اجتماعی متمایز می‌سازد این است که وی کیفر را پیش از هر چیز، فارغ از کارکردها، اهداف و مقاصد آن مورد مطالعه قرار می‌دهد. یعنی اینکه برای فهم کیفر نباید آن را چون سیاست‌مداران، یک سازوکار بازدارنده و ابزاری برای کاهش جرم دانست یا چون کیفرشناسان، کیفر را پاسخ رسمی از جانب مرجع صالح به جرم دانست که از طریق تکنیک‌های مختلف حوزه مجازات و زیر نظر نظام عدالت کیفری اجرا می‌شود (غلامی، ۱۳۹۹: ۲۰-۲۲)؛ بلکه دورکیم بر این باور است که کیفر و مجازات دارای اصالت و عینیت در جامعه‌اند. بر این اساس، به نظر وی کیفر یک نهاد پرمعنا و قلمرویی برای تجلی ارزش‌های اجتماعی و آزاد کردن انرژی‌های روحی است. به بیان دقیق‌تر، کیفر هیچ مقصود از پیش تعیین‌شده‌ای ندارد و وسیله‌ای برای رسیدن به اهدافی چون کاهش جرم یا پیشگیری و ارباب نیست. در عوض این پدیده اجتماعی در ماهیت امور رخ می‌دهد (کلادیس، ۱۴۰۲: ۴۵). بنابراین، به‌جای اینکه کیفر را در قالب مفاهیمی ارائه کنیم و سپس به شرح آن‌ها پردازیم، شایسته است که مستقیماً سراغ چیستی کیفر برویم و به فهم آن نائل شویم. چنین عملی خود سبب حذف واسطه‌ها و امکان دستیابی هرچه بیشتر به کنه مفاهیم کیفر خواهد شد.

ویژگی‌های کیفر در سایه مفهوم پدیده اجتماعی

در این باره که پدیده اجتماعی به چه پدیده‌ای اطلاق می‌شود، نظرات متفاوتی وجود دارد. برخی بر این باورند که هیچ حادثه بشری نیست که نتوان آن را اجتماعی نامید. یعنی تمام افعال و اقدامات و حتی ترک آن‌ها دارای اثری خواسته یا ناخواسته بر جامعه است. چنین نظری مورد انتقاد واقع شده است؛ زیرا در این صورت جامعه‌شناسی موضوع اختصاصی نخواهد داشت؛ بلکه موضوعات علوم دیگر چون زیست و فیزیک و غیره را بررسی خواهد کرد (دورکیم، ۱۴۰۱: ۲۷). حقوق و جامعه‌شناسی دارای زمینه‌های مشترک بسیاری هستند

1 Émile Durkheim(1858-1917)

و در موارد فراوانی ملازم یکدیگرند؛ تا آنجا که گفته شده است: هر جا جامعه‌ای وجود دارد، حقوق نیز پدید می‌آید. این گزاره بیانگر خاستگاه اجتماعی حقوق و خصوصاً تعامل این دو در حوزه حقوق کیفری است (نجاتی حسینی، ۱۳۹۲: ۲۴). با وجود این سطح از تعامل، ترسیم مرز میان حقوق کیفری و جامعه‌شناسی ضرورتی انکارناپذیر است و نباید جامعه‌شناسی را رشته‌ای کلی برای تمامی امور انسانی پنداشت؛ زیرا چنین تصویری، جامعه‌شناسی را به جعبه‌ابزاری برای هر امر اجتماعی تبدیل می‌کند که هیچ مرز و ضابطه معینی ندارد. بنابراین، باید جامعه‌شناسی و پدیده‌های مورد مطالعه آن را در جایگاهی متمایز و منحصر به خود مورد بررسی قرار گیرند (هله، ۱۳۹۴: ۵۸).

یکی از مهم‌ترین پدیده‌های اجتماعی، کیفر است که تأثیرات چشمگیری بر زندگی تمامی افراد جامعه دارد؛ چه به طور مستقیم و چه از لحاظ پیامدهای جانبی آن. نهاد مجازات یا کیفر، صرفاً یک پدیده فلسفی و انتزاعی صرف نیست که در ذهن فیلسوف شکل گیرد و سپس در جامعه به اجرا درآید؛ بلکه یک پدیده یا واقعیتهای اجتماعی است که در جریان تحولات زندگی اجتماعی بشر پدید آمده، رشد یافته و به سطح کنونی از توسعه رسیده است. از همین رو، نهاد کیفر به عنوان یک پدیده اجتماعی با سایر پدیده‌های اجتماعی چون اقتصاد، قدرت و جامعه مدنی ارتباطی وثیق دارد. کیفر با مردم جامعه سیاسی به خصوصی در ارتباط است و موجب تشفی خاطر و تقویت احساسات جمعی آنان می‌شود. همچنین می‌تواند توجه جامعه را به سمت وسوی خاصی سوق دهد. گارلند تأکید می‌کند برای توضیح یک رویه - مثل یک نوع کیفر خاص - نخست باید دریافت که آن رویه چه معنایی برای افرادی دارد که تحت تأثیر آن قرار می‌گیرند (Daems, 2011: 15,2). کیفر دامنه گسترده‌ای دارد و صرفاً به حوزه احکام تکلیفی محدود نمی‌شود. همچنین نمی‌توان آن را تنها در قالب ضربات تازیانه، گذراندن اوقات در زندان و یا اعدام و سایر انواع مرسوم مجازات‌ها تعریف کرد؛ زیرا کیفر در معنای عام، به هر رفتار خلاف هنجار معمول جامعه تعلق می‌گیرد و الزاماً اثر مادی چون رنجش بدن یا سلب آزادی در پی ندارد؛ هر چند به طور کلی و برای اعمال تنبیه، متضمن نوعی رنجش و تلخ‌کامی است.

---

1 David W. Garland(1955)

همچنین در تعریف کیفر سه مؤلفه باید مورد لحاظ قرار گیرد؛ نخستین و مهم‌ترین آن‌ها این است که چنین پدیده‌ای، یک امر اجتماعی است و در بستر جامعه شکل می‌پذیرد. دیگر اینکه کیفر پدیده‌ای عینی و دارای کارکرد مشخص است و سوم آنکه واکنش کیفری باید در قبال نقض ارزش‌های بنیادین به کار گرفته شود (شاملو و خسروآبادی، ۱۴۰۲: ۱۲۷). دو مورد نخست در زیرمجموعه عناوین آتی مورد بحث قرار می‌گیرد، اما آنچه در این تعریف باید بدان دقت شود این است که کیفر متوجه هر نقض ارزش یا حقی نیست، بلکه ارزش‌های کلان جامعه است که دارای ظرفیت ضمانت اجرای کیفری هستند. در ارتباط با اینکه کیفر به حمایت از ارزش‌های بنیادین می‌پردازد، شاید بتوان گفت تعبیر برخی فقها در خصوص تعزیر که دارای دقت نظر و ظرافت سنجی بوده نیز حاوی چنین بیانی است. همان‌گونه که صاحب‌جواهر آن را در مورد هر فردی که مرتکب عملی حرام شود یا واجبی را ترک کند و آن عمل حرام انجام شده یا واجب ترک شده از زمره «کبائر» باشد جایز می‌داند (نجفی، بی‌تا: ۴۴۸)؛ که چنین تعبیری دارای قرابت با مفهوم بنیادین بودن عمل و ارزش اساسی آن است. همچنین فقیه دیگری شرط اجرای قاعده «التعزیر لکل عمل محرم» را تحقق بنیادین بودن آن عمل یا به عبارتی از زمره کبائر بودنش دانسته است (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۰: ۴۱۲). بنابراین، افراط در به‌کارگیری این قاعده نسبت به مطلق اعمال تکلیفی حرام، صحیح نیست، بلکه باید نقض ارزش‌های اساسی نیز شکل گیرد. به‌طور کلی، هرگاه قراردادهای اجتماعی مورد استنکاف واقع شود -برای نمونه، هنگامی که فرد با ظاهری و پوششی متفاوت از آنچه جامعه انتظار دارد ظاهر شود یا رفتاری آشکارا غیرمعمول از خود نشان دهد که سبب خنده، کنایه یا دوری و قطع رابطه اطرافیان شود- این اعمال همان آثاری را به بار می‌آورد که مجازات به معنی اخص کلمه دارد. با این تفاوت که خنده و دوری گزیدن، از مجازات‌های متداول نظام‌های جزایی خفیف‌تر به‌شمار می‌آیند (دورکیم، ۱۴۰۱: ۲۸). بر همین اساس است که حقوق‌دانان موضوع سیاست جنایی را از بررسی صرف پدیده جنایی به تحلیل پدیده‌های اجتماعی ارتقا داده‌اند؛ چون هر پدیده اجتماعی می‌تواند با حصول شرایطی، زمینه‌ساز یک بزه کیفری باشد (شاملو، ۱۴۰۳: ۵۴). تا جایی که یکی از اندیشمندان بزرگ حقوق کیفری، عنوان سیاست اجتماعی را بدلی مناسب برای موضوع سیاست جنایی دانسته است. زیرا دادن رنگ و بوی

اجتماعی به حقوق کیفری و در معنای گسترده، به حقوق از ویژگی‌های بارز عصر حاضر است (آنسل، ۱۴۰۱: ۱۳۰).

کیفر ماهیتی مستقل و قائم‌به‌ذات دارد و از نظر دورکیم، نگاه به کیفر به‌عنوان یک ابزار محاسبه جرم و یا وسیله‌ای برای کنترل منطقی صرف قابل پذیرش نیست و برخلاف ماهیت کیفر است. در مقابل باید پذیرفت که پدیده اجتماعی کیفر همان بروز و ظهور احساس انزجار جمعی است و این احساس عمیق تنفر نسبت به جرم، نقطه ثقل کیفر محسوب می‌شود (Garland, 1990: 7). آنچه در میان حقوق‌دانان بسیار رایج است - یعنی تعریف کیفر براساس ویژگی‌هایی چون خوارکنندگی، زجرآوری و ارباب‌آوری و امثال آن، تعریف دقیقی به شمار نمی‌آید؛ زیرا این موارد صرفاً ویژگی‌های کیفر هستند، نه ماهیت آن. بنابراین، برای تعریف کیفر باید با نگاه به ماهیت آن که پدیده اجتماعی است، اقدام کرد.

پدیده اجتماعی پدیده‌ای است مستقل و دارای ویژگی خودبیین‌کنندگی و اصالت ذاتی. شناسایی این پدیده، روش‌شناسی خاص خود را دارد. در اولین قدم، باید به صورت نظام‌مند، هرگونه تصوراتی را که قبل از مطالعه علمی وقایع، ساخته و پرداخته شده‌اند کنار گذاشت. لازمه این کار، استناد به قاعده «شک روش‌شناختی دکارت» است که پایه هر روش علمی است. بر همین اساس، باید موضوع تحقیق یعنی کیفر را تا حد یک شیء، دارای قابلیت ارزیابی کرد و به تحلیل آن پرداخت. شیء در تضاد با ایده است و امری کاملاً بیرونی است (دووینو، ۱۳۹۹: ۱۴۳ و ۱۴۴). این شیئیت‌انگاری پدیده اجتماعی، فارغ از آن که مقدمه‌ای برای شناخت چنین پدیده‌ای است، در کنار ویژگی «به‌هنجار بودن» و «بازتاب اجتماعی داشتن»، از ویژگی‌های اساسی پدیده اجتماعی است. به‌هنجاری پدیده اجتماعی نیز برخلاف ایده اولیه‌ای که به ذهن متبادر می‌گردد، الزاماً به معنی مثبت بودن آن پدیده نیست، بلکه تحلیل به‌هنجار بودن دارای ملاحظاتی است که برای فهم پدیده اجتماعی باید بدان نائل شد. همچنین کیفر، منعکس‌کننده نظرات اجتماع است و این ویژگی نشان‌دهنده نقش جامعه در تعیین کیفر است.

شیء‌انگاری پدیده اجتماعی کیفر

همان‌طور که اشاره شد، شناخت بی‌واسطه پدیده اجتماعی، همانند اصل شکاکیت دکارتی، لازمه تحلیل دقیق و نیل به واقعیت آن پدیده است. برای دستیابی به چنین شناختی، باید به وقایع اجتماعی چون اشیاء نگریست. البته این گزاره بدین معنا نیست که وقایع اجتماعی، اشیای مادی هستند بلکه این وقایع همانندی‌هایی با اشیای مادی دارند. در حقیقت شیء بودن آن‌ها به‌منظور توسل به درون‌نگری و تحلیل صرف از طریق مشاهده بیرونی تأکید دارد (لازرژ، ۱۴۰۰: ۹۲). به‌عبارت دیگر، منظور از این شیء‌انگاری، تقلیل پدیده‌های اجتماعی به موضوعات کم‌اهمیت نیست؛ بلکه منظور، واقعیت‌بخشی و محسوس کردن مفاهیم ارزشمندی چون پدیده‌های اجتماعی و وارد کردن آن‌ها به عالم تصدیقات است. براین اساس، «شیء» موضوعی است که صرفاً با عقل و ابزارهای آن قابل شناخت نیست؛ یعنی شیء امری نیست که با شیوه تجزیه و تحلیل عقلی-انتزاعی صرف قابل فهم باشد. بنابراین، برای فهم آن باید به استقبال مشاهده و آزمایش رفت و بی‌واسطه به فهم آن نائل شد (دورکیم، ۱۴۰۱: ۱۲). علم برای اینکه عینی باشد، باید از حس آغاز کند، نه از مفاهیمی که ورای علم ساخته و پرداخته شده‌اند. یکی از آسیب‌های روش‌های علمی و پژوهشی، دخالت دادن ارزش‌ها در یافته‌های پژوهشی است. این یعنی یافته‌های علمی را وابسته به تمایلات شخصی نویسنده کردن؛ درحالی‌که، علم عینی یعنی علمی که اندیشه‌های آن وابستگی وجودی به امر دیگری نداشته باشد (فرخنده، ۱۳۹۲: ۱۹۹). بنابراین، این داده‌های ملموس است که علم باید مستقیماً عناصر تعاریف آغازینش را از آن‌ها اقتباس کند. برای داشتن یک تعریف عینی، لازم است پدیده‌ها را نه متناسب با یک ایده ذهنی، بلکه مطابق با ویژگی‌های ذاتی آن‌ها بیان کرد (دوونو، ۱۳۹۹: ۱۵۶-۱۶۵). به همین دلیل دورکیم معتقد است، پدیده‌های اجتماعی ماهیت روانی و انتزاعی صرف ندارند؛ بلکه برای مطالعه آن‌ها باید همانند یک شیء خارجی رفتار کرد و از محسوسات مدد جست. بر همین اساس، شیوه مطالعه آن‌ها نمی‌تواند محدود به فلسفه و عالم اندیشه باشد بلکه قبل از هر چیز باید در عالم خارج تحقیق و بررسی شود.

دورکیم به عنوان یک جامعه‌شناس پوزیتیویست، به داده‌های غیرتجربی ایراد می‌گرفت و تحلیل جامعه بر اساس آن‌ها را غیر ممکن می‌دانست. در مقابل وی به شواهد و دلایل عینی برای پیش‌بینی آینده و حوادث آتی تأکید داشت. همچنین دورکیم به جای بررسی اهداف و مقاصد - که مفاهیمی غیرمنطقی و غیرتجربی هستند - به بررسی نقش پدیده‌های اجتماعی مایل بود (Merton. 1934: 321). در مقابل ماکس وبر^۱ بیان می‌کند؛ «تحلیل علمی مطلقاً عینی از فرهنگ یا - به بیان محدودتر اما نه متفاوت - پدیده‌های اجتماعی وجود ندارد. عدم وجود این عینیت مطلق، به دلیل خصوصیت اهداف شناختی پژوهش‌های علوم اجتماعی است که در پی فراز آمدن بر مطالعه صرفاً صوری هنجارهای قانونی یا قراردادی، تنظیم‌کننده زندگی اجتماعی می‌باشند.» (وبر، ۱۴۰۱: ۱۱۵). چنین بیان قاطعانه‌ای، اگرچه در نگاه نخست مخالفتی آشکار با نظر دورکیم درباره عینی بودن پدیده‌های اجتماعی به نظر می‌رسد، در واقع این گونه نیست؛ بلکه بیشتر نقدی است بر نظرات اقتصادی کارل مارکس^۲ و این تئوری که جامعه و پدیده‌های آن را باید صرفاً حول محوریت اقتصاد خلاصه کرد. با این حال، با مطالعه آثار وبر، ممکن است خواننده گمان کند میان تفکرات وی و دورکیم، شکاف عمیقی وجود دارد؛ زیرا وی برخلاف جامعه‌شناسانی چون دورکیم و زیمل^۳ - که بسیار متأثر از اثبات‌گرایی چارلز داروین^۴ بوده، عینیت پدیده‌های اجتماعی را به عنوان یک اصل قلمداد کرده‌اند و از تحلیل صرفاً منطقی روی گردانده‌اند - اما چنین نیست؛ وبر مطالعه عینی پدیده‌های اجتماعی را کافی ندانسته و بر وجه انتزاعی و فهم رفتار انسانی تأکید بسیار دارد. دورکیم نیز همانند وی می‌اندیشد و عینیت‌گرایی پدیده‌های اجتماعی را تنها مخصوص گام‌های ابتدایی در حوزه شناخت آن پدیده قلمداد می‌کند و پس از فهم عینی و رفع جهل ناشی از برخی گزاره‌ها و فلسفه‌های نادرست پیش فرض، تحلیل عقلی پدیده‌های اجتماعی را از سر می‌گیرد.

آنچه اهمیت دارد این موضوع است که برای نائل آمدن به فهم یک پدیده اجتماعی یک دیدگاه جامع و انضمامی لازم است. کیفر یک پدیده مرکب و چندوجهی است و

1 Max Weber(1864-1920)

2 Karl Marx(1818-1883)

3 Georg Simmel(1858-1918)

4 Charles Darwin(1809-1882)

برای فهم بهتر آن باید با اقتباس رویکردی جامع به مطالعه جوانب روانی، فرهنگی، سیاست جنایی و مفهومی کیفر پرداخت (Daems, 2011: 16). همچنین برای دستیابی به یک رویکرد انضمامی، باید پدیده اجتماعی همچون کیفر را در چارچوب‌های «تصوری و پارادایمی» تحلیل کرد؛ که بر این اساس، یک رفتار در پارادایم و تصوری خاص می‌تواند کیفر به‌شمار آید و در پارادایم دیگر خیر و این حاکی از اصل نسبی بودن است (اسماعیلی آذر، شاملو، کلانتری درونکلا، ۱۴۰۱: ۱۳۶). بنابراین، واضح است که پس از نگاه عینی و تجربی، بررسی عمیق و جامع پدیده اجتماعی چون کیفر ضروری بوده و این‌گونه تحلیل نیز با توجه به ماهیت نسبی پدیده اجتماعی و ارتباط آن با سایر پدیده‌ها، نیازمند تحقیقی جوانب‌نگر و چه بسا دشوار است.

همچنین نشانه مهم شیء این است که با حکم اراده نمی‌توان آن را تغییر داد. این گزاره بدین مفهوم نیست که شیء در قبال هر نوع تغییری عایق است، بلکه مقصود این است که برای دگرگون ساختن آن، خواستن کافی نیست و باید کوشش کمابیش رنج‌آوری به خرج داد تا آن را تغییر داد. با این حال، همیشه نمی‌توان این مقاومت را در هم شکست (دورکیم، ۱۴۰۱: ۵۱). این یعنی، زمانی که یک پدیده شیئی می‌یابد، دچار نوعی جمود و سختی قابل توجه می‌شود؛ بنابراین، آن‌گونه که مفاهیم در ذهن ما قابل تغییر و بازآفرینی هستند، نمی‌توان انتظار تغییر پدیده خارجی را داشت. از این رو، درباره پدیده اجتماعی کیفر، باید با در نظر گرفتن شیء انگاری آن، به درکی ملموس از این پدیده جمود یافته و متصلب رسید. بدین منظور، باید مرزهای کیفر با نگاهی واقع‌گرایانه ترسیم شود و از توسعه آن به مفاهیم انتزاعی پرهیز گردد. به همین دلیل، کیفر‌گذاری نسبت به عقاید افراد - که درونی‌ترین لایه‌های شخصیتی ایشان است - توجیه واقع‌گرایانه ندارد و در نتیجه امکان ارزیابی دقیق نیست. همچنین وضع کیفرهای گوناگون بر یک جرم، مغایر با تعیین‌یافتگی کیفر است؛ زیرا انتخاب یک نوع کیفر از میان انواع مختلف، نیازمند تفسیر است و چنین تفسیری مبتنی بر تئوری‌ها و در نهایت ناقض عینیت کیفر است.

به‌هنجار بودن کیفر

پس از طرح عینیت‌گرایی کیفر به‌عنوان یک پدیده اجتماعی، وصف «به‌هنجار بودن» آن دارای اهمیت اساسی است. به‌طور کلی ما با دو دسته وقایع روبرو می‌شویم. نخست آن‌هایی که به درستی آنچه باید باشند هستند و دوم آن دسته پدیده‌هایی که جز آنچه باید باشند هستند؛ از این رو، به‌دسته اول، «پدیده‌های به‌هنجار» و به‌دسته دوم «پدیده‌های نابه‌هنجار» گفته می‌شود. وقایعی که دارای عمومی‌ترین صورت‌اند، به‌هنجار تلقی می‌شوند؛ درحالی‌که سایر وقایع که از این حالت عمومی انحراف یافته‌اند، نابه‌هنجار و مرضی به‌شمار می‌آیند. نکته‌ای که حائز اهمیت است این است که ممکن است با توجه به صورت ظاهری لفظ «به‌هنجار»، سودمندی آن را نتیجه گرفت؛ حال آنکه به‌هنجار بودن یک پدیده الزاماً به معنی مفید بودن آن نیست بلکه تنها چیزی که به‌هنجار بودن چیز دیگر را تبیین می‌کند این است که این پدیده به شروط هستی نوع منظور مربوط باشد. باین حال، باید گفت که علی‌القاعده هرچه به‌هنجار است، سودمند نیز هست مگر اینکه ضروری باشد. یعنی برای اینکه بتوان واقعه‌ای را به‌هنجار قلمداد کرد باید این واقعه مفید یا ضروری باشد (دورکیم، ۱۴۰۱: ۶۷ و ۸۰).

مفهوم «ضروری بودن کیفر» به معنای نیازمندی به وجود آن و ناچاری از تحمیل کیفر است. یعنی باوجود تلاش برای پرهیز از تمسک به آن، به دلیل حضور همیشگی جرم، لزوم وجود کیفر نیز نتیجه‌گیری می‌شود. چنین مفهومی به بیان دیگر در قالب اصل «حداقلی بودن حقوق کیفری» و توسل به کیفر به‌عنوان آخرین راه چاره نیز مورد اشاره واقع شده است. از این رو، استمداد از حقوق جزا باید پس از رجوع به سایر شاخه‌های حقوق و نیز سایر ابزارها و نهادهای رسمی اعمال کنترل باشد. در واقع ضمانت اجرای کیفری به‌عنوان ابزار کمکی باید در نظر گرفته شود (غلامی، ۱۳۹۱: ۴۵). درعین حال، درمورد ضرورت مجازات و به‌تبع آن به‌هنجار بودنش باید گفت، هرچند مجازات موافق اصل اخلاق‌گرایی اجتماعی نیست، وجود آن عنصری ضروری و در راستای اصل نظم اخلاقی به‌شمار می‌آید. به همین خاطر است که دورکیم با دقت به آن اشاره می‌کند. مجازات نقشی حیاتی در جلوگیری از سقوط صلاحیت اخلاقی دارد. به عبارت دیگر، مجازات روشی محدودکننده

برای تأثیرات مخرب انحراف و سرپیچی است؛ زیرا اگر تخلفات بدون مجازات باقی بمانند، به مرور این نظم اخلاقی دچار فرسایش خواهد شد. از این رو، نقش کیفر نشان دادن واقعیت و نیروی دستورات اخلاقی است که امری ضروری برای بقای جامعه است (گارلند، ۱۳۹۵: ۶۵). اصل ضرورت مجازات و کیفر یک پیامد مهم نظریه دورکیم است. در تعریف دورکیمی از کیفر، این عمل فقط برای کنترل جرم نیست، بلکه برای تقویت بنیان اخلاقی جامعه نیز به خدمت گرفته می‌شود. بنابراین، امری ضروری در بقای جامعه محسوب می‌شود (کلادیس، ۱۴۰۲: ۵۵).

مبنای دوم به‌هنجاری یک پدیده، سودمندی آن است. نخست باید توجه داشت که رابطه میان جرم و کیفر، به‌عنوان دو پدیده اجتماعی کاملاً مرتبط، تقابل منطقی از نوع «متضایفان» است؛ تقابلی که بیانگر نیازمندی و ارتباط وثیق بین آن دو در یک جهت واحد بوده و رابطه علت و معلولی میانشان برقرار می‌سازد؛ مثل رابطه پدر و فرزند (مظفر، ۱۴۰۸ ه ق: ۴۸ و ۴۹). بنابراین، این گزاره مقدمه لازم برای قیاس اولویت را - که همان داشتن طریقت واحد است - فراهم می‌آورد و از آنجا که جرم ذاتاً پدیده‌ای شر و منفی است و از منظر کارکرد مثبت و مفید تلقی می‌شود، کیفر به طریق اولی چنین است؛ چون هم از نظر ذاتی خیر و مثبت است و هم از حیث کارکرد موجب بازتولید همبستگی اجتماعی می‌شود و مفید به‌شمار می‌آید. با توجه به این موارد، سودمندی جرم را می‌توان به طریق اولی به کیفر نیز تسری داد.

از این رو و برای اجتناب از مصادره به مطلوب، به اثبات فایده‌مندی جرم در گزاره معروف و ابداعی دورکیم می‌پردازیم که «جرم واقعه‌ای سودمند است» (دورکیم، ۱۴۰۱: ۸۰ و ۸۳) سودمندی جرم از دو جنبه قابل بررسی است: نخست آنکه ارتکاب جرم به مرزبندی و تقویت محدوده‌های اجتماعی کمک می‌کند. بنابراین، در همبستگی جامعه دخیل است. یعنی پس از مشاهده جرم، افراد جامعه باری دیگر نسبت به آن متزجر می‌شوند و احساس تنفر جمعی در خصوص آن جرم شکل می‌گیرد که این خود نمود کامل وجدان جمعی است. دوم آنکه جرم، سازوکار تغییر اجتماعی است؛ یعنی می‌تواند همان محدوده‌های مجرمانه را به چالش بکشد. یعنی دقیقاً نقطه مقابل فایده اول، در این مورد گاهی فعل مجرمانه به دلیل عقب‌ماندگی جامعه و قانونگذار از خواست جدید وجدان

جمعی، غیرموجه می‌نماید؛ بنابراین، دیگر وجدان جمعی از جرم ارتكابی منزجر نمی‌شود بلکه به حمایت از آن برمی‌خیزد و در پی تداوم جریان حمایتی، هیئت حاکم مجبور به تغییر تعریف آن جرم می‌شود (کرایب، ۱۳۸۴: ۷۲)؛ از این رو، کیفر که در پاسخ به پلیدی و برای تحقق عدالت اجرا می‌گردد، در این موارد از سوی وجدان عمومی متناسب با جرم تشخیص داده نمی‌شود، زیرا اصلاً جرم دیگر دارای قبح نیست؛ بنابراین، کیفر زمینه ایجاد تحول احساسات جمعی برخلاف نظر هیئت حاکم را مهیا می‌سازد و نظام عدالت کیفری را وادار به تأمل درباره تغییر مفهوم مجرمانه خاص می‌کند؛ این موضوع سبب تحول جوامع و بازنگری در پدیده‌های اجتماعی چون جرم و کیفر می‌شود.

کیفر نوعی بازتاب اجتماعی

نظریه کیفر به عنوان پدیده اجتماعی، بیش از هر چیز نیازمند آن است که زمینه را برای دخالت مدل‌های جامعه‌ی کیفر مهیا کند. در این راستا، یکی از انواع مشهور سیاست جنایی، مدل «جامعه مدنی غیرمرتبط با دولت» است. شاخصه اصلی این مدل آن است که نگاه ناظرانه و کنترل‌کننده مستمر هر فرد نسبت به دیگری، پاسخ اصلی به بزه و انحراف تلقی می‌شود (لازرز، ۱۴۰۰: ۱۲۲). چنین طریق کنترلی نسبت به بزه و انحراف اگرچه سبب مداخله جامعه مدنی در امر کیفر می‌شود، حق برخورد با بزه را کماکان حق اولیه دولت می‌داند. البته صورت رادیکال مدل جامعه‌محور، پاسخ رسمی و غیررسمی به بزه و انحراف را در قلمرو وظایف جامعه قرار می‌دهد و برای دولت در این حوزه هیچ نقشی قائل نیست (شاملو، ۱۴۰۳: ۱۲۱-۱۲۰). با توجه به اینکه مدل اخیر بیشتر متأثر از جریان‌های سیاسی چپ بوده و نسبت به قابلیت اعمال آن در حوزه عدالت کیفری تردیدهایی وجود دارد، در اینجا بیش از این بدان پرداخته نمی‌شود. به طور کلی، گرانیگاه نظریات جامعه‌محور توجه به نقش اساسی اجتماع در پاسخ به بزه و انحراف است. اینکه در این نظریات پاسخ صرف دولتی به پدیده جنایی را کنار گذاشته و در حل و فصل اختلافات به گروه‌های اجتماعی و صنف‌های واسطه‌ای رجوع می‌شود (دلماز-مارتی، ۱۴۰۲: ۲۹۱)، دارای اهمیت والایی است؛ چون خواسته یا ناخواسته مؤید اصالت جامعه و دادن کرسی مستقلی به آن است. خصوصاً درباره پدیده مهمی چون کیفر که از دیرباز، سنگر اعمال اقتدار منفرد حاکمیت به‌شمار می‌رفته است.

بزهکاری نه تنها سبب مسئولیت مرتکب آن می‌شود، بلکه جامعه را نیز وادار می‌کند تا در برابر آن واکنش نشان دهد؛ زیرا بزه یک پدیده انسانی و اجتماعی است که در بستر جامعه رخ داده است. بدین ترتیب، وجود واکنش جامعه در قالب کیفر توجیه می‌شود (پیکا، ۱۳۹۵: ۳۴-۳۵). علاوه بر آن، کیفر واکنش جامعه به چنان عملی است که به کلیت جامعه آسیب وارد کرده است. از این رو، پدیده کیفر رویه عملی سامان یافته‌ای است که در تمامی جوامع متداول بوده و برای ثبات ارزش‌های اجتماعی ضروری است (شیکر، ۱۳۹۳: ۱۱-۱۲). از سوی دیگر، پدیده کیفر بازتابی اجتماعی نسبت به طرف دیگر بزه، یعنی بزه‌دیده نیز به‌شمار می‌آید. پاسخ به زیان‌های وارد شده بر بزه‌دیده می‌تواند از طرق گوناگونی همچون جبران خسارت، پرداخت غرامت، توانمندسازی و اعاده حیثیت، اقل‌سازی و تضمین‌هایی در جهت پیشگیری از تکرار جرم تحقق یابد (جبران، ۱۳۹۱: ۴۶). غالب این پاسخ‌ها، ماهیتی جامعه‌محور دارد یا در اجرای آن جامعه نقش اساسی دارد. در همین راستا، یکی از جوانب مورد تأکید در نظریه دفاع اجتماعی نوین نیز سازمان‌دهی سنجیده واکنش علیه جرم است؛ به گونه‌ای که از رهیافت دفاع اجتماعی و به وسیله خنثی کردن بزهکاران خطرناک، حمایت از بزه‌دیده تضمین گردد. در واقع، از این منظر حمایت از بزه‌دیده منجر به حمایت از تمامیت اجتماعی می‌شود (فیلیزولا و لیز، ۱۳۹۲: ۷۵).

توجه به بازتاب اجتماعی کیفر در واقع بیان حدفاصل میان قلمرو حقوق خصوصی از حوزه کیفر در قلمرو حقوق عمومی است. برخلاف رویه پیروان حقوق خصوصی که تمامی پدیده‌های عرصه اجتماعی را دارای وصف قراردادی می‌دانند، در مورد کیفر واضح است که این پدیده صرفاً از منبع قرارداد اجتماعی تغذیه نمی‌شود؛ بلکه ارتباط آن با سایر پدیده‌های اجتماعی همچون همبستگی اجتماعی، اخلاق و مذهب نیز از منابع مهم شکل‌گیری چنین مفهومی به‌شمار می‌رود. بنابراین، وجه اجتماعی بودن کیفر است که در قالب‌های مختلف واکنش اجتماعی بروز می‌یابد. دلیل دیگری که بیان پیش‌گفته را تأیید می‌کند، این است که هدف از کیفر و تحمیل آن بر بزهکار صرفاً مربوط به جنبه برقراری تعادل اجتماعی و تنبیه به خاطر خطای اخلاقی محدود نمی‌شود؛ بلکه فارغ از این، مجازات کارکرد پیش‌گیرانه، سودمندانه (بولک، ۱۴۰۲: ۳۱) و ناظر به وضع بزه‌دیده دارد. درخصوص دو مورد نخست، در مکاتب دفاع اجتماعی که بیشتر بر طرد و

بازاجتماعی سازی بزهکار تمرکز دارند، خصیصه پیش گیرانه مورد تأیید قرار گرفته است (پرادل، ۱۴۰۳: ۱۲۵) و درباره مورد سوم نیز، مجازات با رعایت حقوق ومصالح بزه دیده به ویژه در آموزه های بزه دیده شناسی حمایتی مورد تأکید قرار دارد. بر این اساس، جامعه با محوریت نظام عدالت کیفری در تمامی سطوح سیاست جنایی با وجه به حقوق نقض شده بزه دیده، طی تدابیری برای حمایت از حقوق و نیازهای وی اقدام می کند (شاهیده، ۱۳۹۳: ۲۶). بزه دیده شناسی حمایتی با توجه به نقشی که اجتماع در فرایند پاسخ به بزه و بزهکار قائل است، در دسته بندی سیاست جنایی مشارکتی می گنجد. گاهی نیز ممکن است این نهادهای ماهیتاً اجتماعی در زمره سازمان های دولتی همچون وزارتخانه ها باشند. وظیفه این سازمان ها نیز اطلاع رسانی به بزه دیدگان، ارائه کمک های مالی و حتی کمک های عاطفی به بزه دیدگان است (رایجیان اصلی، ۱۳۹۸: ۶۶ و ۶۷). بنابراین، کیفر را نمی توان در حد یک قرارداد صرف پایین آورد و با توجه به تعامل آن با سایر پدیده های کلان اجتماعی که در ادامه بدان می پردازیم و همچنین کارکردهای کیفر، این پدیده حتی در قالب صورت های جامعه محور آن، دارای اقتدار و تمایز خاصی نسبت به سایر موضوعات حقوقی صرف است. همچنین انعکاس وصف اجتماعی بودن کیفر، چه در پاسخ به بزهکار و چه در حمایت از بزه دیده، بر اهمیت کیفر به عنوان یک پدیده اجتماعی افزوده است.

ارتباط کیفر با کلان پدیده های اجتماعی

یکی از جلوه های انسجام اجتماعی در جوامع مدرن، کیفر است. اما این پدیده زمانی می تواند انسجام آفرین باشد که ریشه در اخلاقیات و اجتماعیات جامعه چون فرهنگ و انسجام جمعی داشته باشد. به نظر دورکیم جامعه به یک چارچوب اخلاقی معنایی نیازمند است و شکل و محتوای آن باید منعکس کننده وضعیت کنونی جامعه و ارگان های آن باشد (گارلند، ۱۳۹۵: ۴۰). کیفر در رویکرد اجتماع محور جبران تعرض و تجاوز به ارزش های اجتماعی از طریق بازگرداندن بزهکار به جامعه محسوب می شود و بر مبنای عضویت فرد در جامعه طراحی می شود. در رویکرد نظم اخلاقی، مجازات سازوکاری برای تولید همبستگی اجتماعی و حامی احساسات اخلاقی جامعه به شمار می آید و به عنوان یک

نهاد اجتماعی نقشی اساسی در حفظ نظم اخلاقی جامعه ایفا می‌کند (نجفی ابرندآبادی و همکاران، ۱۳۹۹: ۵۲).

همچنین، جرم و کیفر از عوامل سازنده در حفظ همبستگی اجتماعی هستند. از سوی دیگر، کیفر برای حفظ روحیه تبعیت‌پذیری پیروان قانون و تقویت باور آنان به مشروعیت و اقتدار نظام هنجاری ضروری است (شیکر، ۱۳۹۳: ۱۶). در این بخش از تحقیق، با توجه به روش تحلیلی-توصیفی مورد اقتباس، به بررسی کیفر به‌عنوان یک پدیده اجتماعی از زوایای مختلف پرداخته می‌شود. کیفر نه تنها نقش بازتاب‌دهندگی نسبت به وجدان جمعی دارد، بلکه با توجه به ماهیت جامعه‌ی آن با سایر پدیده‌های اجتماعی کلان نیز چون پدیده اخلاق، فرهنگ و همبستگی اجتماعی در ارتباط است که برای فهم صحیح ماهیت اجتماعی آن، تحلیل رابطه کیفر با این کلان پدیده‌ها ضروری است.

همبستگی اجتماعی و کیفر

یکی از مهم‌ترین موضوعات محل بحث دور‌کیم، پژوهش پیرامون «همبستگی اجتماعی» است؛ مفهومی که از آن تعبیر به «احساسات جمعی» و «وجدان جمعی» نیز شده است. وجدان جمعی به‌عنوان یک حقیقت اجتماعی خاص، ماهیتی بنیادین دارد که پدیده‌های اجتماعی دیگر بر اساس آن قرار دارند. این مفهوم در واقع مجموعه‌ای از اعتقادات و احساسات مشترک شهروندان معمولی جامعه تعریف می‌شود. همبستگی اجتماعی تعیین می‌کند که چه رفتاری مجرمانه است و چه رفتاری نه. همچنین وجدان جمعی در فرایند کیفری ذی‌نفع است؛ زیرا به وسیله واکنش اجتماعی به جرائم، تحکیم می‌یابد و باز تأثیر می‌شود (گارلند، ۱۳۹۵: ۷۵). در واقع یک عمل وقتی مجرمانه تلقی می‌شود که حالات قوی و مشخص وجدان جمعی را هدف قرار دهد. بنابراین، قضاوت افراد جامعه درباره یک عمل است که سبب مجرمانه قلمداد شدن آن می‌شود (پیکا، ۱۳۹۵: ۳۳). این ویژگی نشان می‌دهد که همبستگی اجتماعی باید به منزله یک رکن اساسی در شناخت مفهوم جرم و حتی مفهوم مجازات در نظر گرفته شود. همبستگی خود با دیگر پدیده‌های کلان اجتماعی رابطه متقابل دارد؛ از این رو، در مراحل جرم‌انگاری و کیفر‌گذاری، نخست توجه به وفاق جمعی درباره مجرمانه بودن عمل و شایستگی کیفر در پاسخ به آن لازم است.

سپس ارتباط همبستگی اجتماعی با سایر پدیده‌ها در خصوص جرم‌انگاری و کیفرگذاری آن عمل، ضرورتی انکارناپذیر خواهد داشت.

همبستگی اجتماعی از نظر دور‌کیم، سازوکاری دربردارنده باورها، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک میان افراد است که ریشه در تعهد آنان نسبت به گروه‌های اجتماعی دارد و درنهایت برای تنظیم رفتارهای روزمره افراد و شیوه برخورد آن‌ها با یکدیگر به کار گرفته می‌شود. همچنین هر نوع جامعه‌ای را می‌توان با شکلی خاص از وجدان جمعی مشخص ساخت (آقائی، ۱۳۹۷: ۱۰۳). در واقع مجموعه اعتقادات و احساسات مشترک در میان افراد یک جامعه واحد، دستگاه معینی را تشکیل می‌دهد که حیات خاص خود را دارد؛ این دستگاه را می‌توان «همبستگی اجتماعی» یا «احساسات عمومی» نامید. وجدان جمعی با تغییر نسل‌ها دستخوش دگرگونی نمی‌شود؛ بلکه برعکس، عامل پیوند دهنده نسل‌های پیاپی با یکدیگر است. همبستگی اجتماعی در حکم روح نوعی جامعه است (دورکیم، ۱۳۸۱: ۷۷). نکته‌ای که در خصوص وجدان جمعی وجود دارد این است که با وجود اینکه این نوع احساس جمعی مشترک از حیث حوزه جغرافیایی، تنوع چشمگیری دارد و هر محیط بسته به تاریخ و سایر عوامل، وجدان ویژه‌ای را شکل می‌دهد، اما این وجدان در یک جامعه معین، دارای ثبات نسبی است و با تغییرات مقطعی جوامع، دچار تغییر نمی‌گردد. در واقع می‌توان همبستگی اجتماعی را به سنگ‌های سنگین و موقر در کف رودخانه تشبیه کرد؛ سنگ‌هایی که در جریان دائمی حضور دارند، اما قرار نیست به راحتی جابه‌جا گردند.

همبستگی اجتماعی پدیده‌ای کاملاً اخلاقی است که به تنهایی با مشاهده دقیق و به‌ویژه تقدیر و اندازه‌گیری ندارد. به همین جهت، برای اینکه بتوان میزان همبستگی را اندازه‌گیری کرد، باید این موضوع انتزاعی را همان‌گونه که در بحث پدیده اجتماعی مطرح شد، به یک امر بیرونی و محسوس تبدیل کرد. همبستگی حضورش را به وسیله امور محسوس بروز می‌دهد. هرچه اعضای یک جامعه همبسته‌تر باشند، روابط گوناگون‌شان را با یکدیگر توسعه می‌دهند و تقویت می‌کنند (دورکیم، ۱۴۰۲: ۲۰). در حقیقت، همبستگی اجتماعی لازمه تشکیل جامعه است و می‌توان آن را به چسبی تشبیه کرد که قطعات پراکنده یک آینه شکسته را به هم متصل می‌کند و کلیت آینه را شکل می‌دهد. البته که این تمثیل کامل

نیست؛ زیرا جامعه را نمی‌توان اجتماع افراد دانست بلکه جامعه خود به‌عنوان یک ظرف آگاه، دارای هویتی تام و مستقل است.

یکی از اصول مهم در بحث همبستگی اجتماعی این است که این مفهوم خود بر سه اصل استوار است. اول اصل عادلانه نبودن وضع طبیعی انسان‌ها؛ دیگری اصل بدهی اجتماعی^۲ که براساس آن افراد ثروتمند باید بدهی خود به نیازمندان را از طریق کمک‌های بلاعوض جبران کنند؛ سوم اصل اجتماعی بودن خطر^۳ که مهم‌ترین آن‌ها به‌شمار می‌آید. زیرا اگر جامعه و سرمایه اجتماعی به‌طور صحیح و برابر میان همه افراد جامعه پخش نشود، طبیعتاً عده‌ای بزه‌کار و نابه‌هنجار از ارزش‌های جامعه پدید می‌آیند که برای کل جامعه خطر آفرین هستند. هر جرمی به نسبت، نظم کل جامعه را برهم می‌زند؛ از این رو، جوامع باید با استمداد از تعاون جمعی و کنترل اجتماعی، اقدام به دفع و رفع خطر اجتماعی کنند و تمامی افراد جامعه در دفاع از یکدیگر مشارکت داشته باشند (ذاکری، ۱۴۰۰: ۱۴۷). جامعه از مجموع تعاملاتی تشکیل می‌شود که در آن روی می‌دهد. جامعه امری واقعی است و نه صرفاً مفهومی انتزاعی در اذهان مردم. این مطلب از این نظریه ناشی می‌شود که واقعیت در روابط تجسم می‌یابد. بنابراین، واقعیتی که علم اجتماعی به آن می‌پردازد فقط از تجمع اشخاص مجزا که به عبارتی، هستی‌هایی - که به لحاظ کالبدشناختی جدا از هم و بی‌جان‌اند - تشکیل نمی‌شود؛ بلکه باید زندگی را همچون یک کل وحدت یافته دید که از رهگذر تعامل، به‌صورت جامعه‌ای منسجم تجلی می‌یابد (هله، ۱۳۹۴: ۶۱). حقوق کیفری نیز ارتباطی تام با مسئله همبستگی اجتماعی دارد و این حقوق علاوه بر اراده قدرت حاکم، تحت تأثیر وجدان جمعی شکل می‌گیرد (قاسمی مقدم، ۱۴۰۳: ۲۷۳). در واقع آنچه امروزه در تعریف کیفر و متعاقباً در تعیین آن مغفول واقع می‌شود، اهمیت توجه به مسئله وجدان جمعی است.

یکی از اقدامات خاص و مشهور دور‌کیم، تقسیم‌بندی جوامع بود. بر این اساس، او جوامع را به دو دسته تقسیم می‌کرد: جوامع مکانیکی که دارای صورت‌های تقسیم کار اولیه و

1 The principle of the unjustly of the natural state of humans

2 The principle of social debt

3 The principle of the social nature of risk

وجدان اجتماعی توسعه نیافته‌اند، و جوامع ارگانیکی که در آن‌ها تقسیم کار پیچیده و وجدان جمعی مدرن (همبستگی اجتماعی) شکل می‌گیرد (کرایب، ۱۳۸۴: ۱۲۷). پس از آن، به نظر وی در جوامع ساده به خاطر شدت وجدان جمعی که در آن حاکم بود، به قوانین سخت و بی‌رحمانه روی می‌آوردند. در این جوامع خصوصیت اخلاق‌گرایی شدید، سخت‌گیرانه و مطالبه‌گرانه است که ریشه در عقاید مذهبی دارد. زیرا افراد جامعه اجرای مجازات را به منزله اعمال مناسک دینی قلمداد می‌کردند و برای آن ارزش والایی قائل بودند. در واقع مجازات‌ها هویتی الهی و متعالی داشتند و اجرای آن نعمتی برای جامعه محسوب می‌شد که مزایای بسیاری به همراه داشت. در چنین جوامعی، افراد عمیقاً با حسی از خصوصیت تقدس قوانین اجتماعی اشباع می‌شوند و پیروی از قوانین را وظیفه‌ای مقدس می‌دانند که به شدت حفظ و کنترل می‌شود (گارلند، ۱۳۹۵: ۵۷). حتی خود مجرم زمانی که شدیدترین نوع مجازات‌ها را تحمل می‌کند و زجر طاقت‌فرسایی را به دوش می‌کشد، عقیده‌ی پاکی از گناه و امید به آینده‌ای روشن او را وادار به پذیرش کیفر کرده و آن را عادلانه می‌داند و از جامعه و نمایندگان دین طلب بخشش می‌کند. همان‌گونه که در داستان غمبار *د/می‌ین* و مجازات و شکنجه او چنین اتفاقی افتاد (فوکو، ۱۴۰۱: ۱۲). این نمایش خشونت‌آمیز خود به تقویت و بازتولید انسجام اجتماعی منجر می‌شود. نقش حقیقی مجازات یکپارچه نگاه داشتن انسجام اجتماعی است. اگر وجدان عمومی به نحو قاطعی نفی شود توان خود را از دست خواهد داد مگر آنکه واکنش عاطفی اجتماعی این ضرر را جبران کند، در غیر این صورت همبستگی اجتماعی سست خواهد شد (دورکیم، ۱۳۸۱: ۹۹).

فرهنگ و کیفر

برخی در تعریف فرهنگ مرتکب همان ساده‌انگاری‌ای شده‌اند که در تعریف پدیده اجتماعی ذکر کردیم و فرهنگ را هرگونه رفتار افراد جامعه قلمداد می‌کنند. در واقع به گونه‌ی استفهام انکاری مدعی هستند که چه چیزی در گستره فرهنگ قرار نمی‌گیرد؛ این تعریف اشتباه و توأم با ابهام و سهل‌انگاری است. فرهنگ یک پدیده اجتماعی مهم است که خود بر شانه‌های وجدان جمعی به‌عنوان ماهیت بنیادین و سنگ‌بنای پدیده‌های اجتماعی استوار است. فرهنگ می‌تواند مثبت و سعادتمندانه باشد یا منفی و مجرمانه که

بسته به جامعه یا خرده گروه‌های آن پیدایش می‌یابد. امروزه معنای گسترده‌تر فرهنگ معطوف است به هر آنچه که انسان را از حیوان متمایز می‌کند. از این حیث، فرهنگ در مقابل طبیعت یا بیولوژی قرار می‌گیرد. رفتار فرهنگی نیز به صورت ژنتیکی منتقل نمی‌شود، بلکه بازتولید و انتقال آن برعهده جامعه است؛ از این رو، فرهنگ به معنای وسیع آن همیشه پدیده‌ای جمعی است (آقائی، ۱۳۹۷: ۴۰).

یکی از مهم‌ترین و بارزترین ویژگی‌های فرهنگ این است که مفهومی سیال و تغییرپذیر است. به عبارتی، معنای حرکت در طی زمان در مورد فرهنگ و جامعه هم مصداق دارد؛ از این رو، براساس آنچه زیمل از داروین می‌آموزد، تکامل مفهومی نیست که فقط برای زیست‌شناسی و زمین‌شناسی به کار رود (هله، ۱۳۹۴: ۳۲). داروین بر مبنای تئوری معروف تکاملش مدعی شد که انسان‌ها در طول تاریخ تغییرات فاحشی در طریقه زندگی خود تجربه کرده‌اند. جالب آنکه زیمل با بهره‌جستن از مفهوم سیالیت و در حرکت بودن داروین، چنین خصیصه‌هایی را به پدیده‌های انتزاعی چون فرهنگ نیز سرایت داده و مدعی شد که فرهنگ نیز در تکامل است. دیگر ویژگی فرهنگ، کثرت‌گرایی و نسبی‌گرایی آن است؛ بنابراین هر فرهنگی باید با توجه به ارزش‌ها و الگوهای خاص همان جامعه تحلیل شود؛ زیرا فرهنگ همواره مختص به جغرافیای خاص است. بر همین مبنای، به نظر دورکیم، هنگام تحلیل یک پدیده اجتماعی خاص -مانند کیفر- باید به این نکته توجه کرد که جوامع مختلف، ساختارها، باورها و احساساتی متفاوت را در درون خود می‌پرورند و بدین ترتیب، الگوهای رفتاری متفاوتی را شکل می‌دهند (آقائی، ۱۳۹۷: ۱۰۲). بر این اساس، زمانی که سخن از نظام کیفری یا جامعه‌شناسی کیفر است، طبعاً چنین مضامینی با توجه به حوزه جغرافیایی محدود تحلیل می‌شوند. از آنجایی که فرهنگ‌های متعددی وجود دارد، نظام‌های کیفری نیز متنوع هستند و ایجاد وحدت در این زمینه برخلاف طبع فرهنگی کیفر است. همچنان که تحلیل کیفر در طول تاریخ نیز با لحاظ سیالیت این پدیده اجتماعی صحیح خواهد بود.

مجازات به نظر گارلند یک اثر باستانی با خصلت فرهنگی است که جوانب فرهنگی یک جامعه را به نمایش می‌گذارد. در چنین تعریفی، توجه به حیثیت روانی و احساس عمیق و منطقی قابل مشاهده است. از نظر روانی، خصلت فرهنگی مجازات مورد نظر است و انعکاس

احساسات عمیق و منطقی جامعه نیز در تاریخ یک مجازات مشهود است (Cunneen et al, 2013: 6-7). بنابراین، فرهنگ کیفر یک پدیده بسیط نیست، بلکه مفهومی مرکب و پیچیده است که در بردارنده سبک خاصی از رفتار واکنشی است که ریشه در تاریخ و وجدان جمعی یک جامعه دارد و همچنین پدیده‌ای منفرد نیست بلکه با دیگر پدیده‌های اجتماعی، سیاسی و حتی اقتصادی رابطه متقابلی دارد. مفهوم فرهنگ و تحلیل‌های فرهنگی جایگاه مهمی در بحث جامعه‌شناسی مجازات دارند. اینکه نهادهای کیفری دارای ابعاد و نتایج فرهنگی مهمی هستند و عوامل فرهنگی در تعیین اشکال سیاست و تدابیر کیفری مؤثرند، عقلانیت غالب در دوران معاصر به‌شمار می‌رود. مطالعه نهادهای کیفری در پرتو ارزش‌ها و مفاهیم اجتماعی، اتکای آن‌ها بر احساسات و عواطف اجتماعی، جایگاه آن‌ها در آیین‌های فرهنگی و آثار فرهنگی آن‌ها، موضوعی اثبات شده است (رستمی غازانی، ۱۳۹۸: ۴۲۷). بنابراین، فرهنگ نیز به‌عنوان یکی از نهادهای کلان اجتماعی - که بیش از همه بر تنوع جوامع انسانی تأکید دارد - در تحلیل کیفر اهمیت اساسی می‌یابد. در نهایت، پدیده فرهنگ و زیرمجموعه‌های آن مثل نظام ارزش‌ها، آداب و رسوم قوام‌یافته و نوع نگرش یک جامعه، دارای نقشی اساسی در شناخت جامعوی کیفر قائل هستند.

اخلاق و کیفر

اخلاق در محور اندیشه‌های دورکیم قرار دارد و مواجهه مداوم او با پدیده‌هایی چون جنگ و بحران‌های دیگر و همچنین تلاش برای تنظیم رابطه دین و دولت، مسئله همبستگی را در رأس اندیشه‌های وی تثبیت کرد و او را به پایه‌گذاری «علم اثباتی اخلاق» ترغیب کرد (ذاکری، ۱۴۰۰: ۲۰۷). دورکیم به اخلاق و نقش آن در شکل‌گیری جامعه و همبستگی در آن، توجه بسیاری داشت؛ اما با توجه به روش‌شناسی خاص خود، پایبند به اصل عینیت‌گرایی در حوزه اخلاق بود. برخلاف شیوه علمای اخلاق که با کلی‌بافی، یک اصل اخلاقی را برای سنجش معیار اخلاقی در یک واقعه مورد تحلیل عقلی صرف قرار می‌دادند - بی‌آنکه به واقعیات امر رجوع کنند - دورکیم بر شیوه ارزشیابی عینی یک پدیده از حیث اخلاقی تأکید داشت؛ فارغ از ایده قاعده‌های کلی و ذهنی که تنها تصویری مبهم از وضعیت موجود ارائه می‌دهند (دورکیم، ۱۳۸۷: ۴۶). بنابراین، اخلاق نیز همچون دیگر

پدیده‌های اجتماعی کلان، به‌طور عینی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. اصول بیش از حد مجرد، قادر به تعریف در عمل نیستند. زیرا محتوای اخلاق همیشه انضمامی است نه صرفاً تجریدی و انتزاعی. در نتیجه پیش‌بینی‌ناپذیر است (یوحنایی، ۱۴۰۰: ۱۳). همچنین باید به ارتباط میان اخلاق و وجدان جمعی تأکید کرد؛ همان‌طور که برخی معتقدند، اخلاق عنصری اساسی در تحکیم همبستگی اجتماعی است و قانون کیفری برای محافظت از عناصر اساسی حیات اجتماعی چون اخلاق و وجدان جمعی شکل گرفته است (قاسمی مقدم، ۱۴۰۳: ۲۷۸). در همین جهت، برای شناسایی رابطه کیفر با اخلاق، باید در جامعه هدف به تحلیل تجربی این موضوع پرداخت که آیا کلیت جامعه با توجه به وجدان جمعی خاص خود، نسبت به یک هنجار معین منزجر می‌گردد یا خیر؛ سپس می‌توان امکان کیفرگذاری بر آن هنجار خاص را ارزیابی کرد. نکته آن است که ممکن است این هنجار معین، بدیع و بی‌سابقه باشد و یا سابقاً هنجاری مثبت بوده و اکنون در نظر وجدان جمعی، منفی تلقی می‌شود و یا بالعکس؛ توضیح این امر در فایده‌مندی جرم بیان شد.

برای تصمیم‌گیری در مورد اینکه آیا یک حکم اخلاقی است یا خیر، باید بررسی کنیم که آیا این حکم نشانه‌های بیرونی اخلاقیات را به‌همراه دارد یا خیر؛ به‌عنوان مثال، نشانه بیرونی اخلاق در اجرای یک مجازات سرکوبگر به‌وضوح قابل مشاهده است. اگرچه چنین مجازاتی خاص جوامع با تمدن نازل‌تر است، اما چیزی از اخلاقی بودن نفس مجازات نمی‌کاهد (دوونو، ۱۳۹۹: ۱۶۲). به‌طور کلی، هرگونه نظری که در مورد توجیه مجازات ارائه می‌شود باید بر مبنای یک فلسفه اخلاقی استوار باشد که بتواند اقدام ذاتاً دردآور اعمال مجازات را موجه سازد؛ از این‌رو، حقوق کیفری تنها در پی رسیدن به یک هدف نیست، بلکه اهداف متنوعی دارد که باید همگی با توجه به فلسفه کلی مورد اقتباس، به دنبال اجرای عدالت باشد (مهر، ۱۳۸۸: ۱۷). اخلاق امری فراگیر و اجتماعی بلکه ضروری جامعه است. این‌گونه نیست که مجموعه‌ای از افراد، جدا از هم با اصول اخلاقی درونی خویش کنار هم قرار گرفته باشند و جامعه را تشکیل دهند؛ بلکه برعکس، بشر فقط از آن رو اخلاقی است که در جامعه زندگی می‌کند، چون اخلاق یعنی همبسته گروه خود بودن و این تا حد زیادی با آرمان‌های لیبرال تضاد دارد. اخلاق نه تنها برای رهایی و آزاد کردن فرد از تأثیر پیرامونش نیست؛ بلکه برعکس وظیفه‌اش این است که فرد را جزئی از کل جامعه کند و در نتیجه،

بخشی از آزادی‌های فرد را محدود سازد. اما این محدود کردن آزادی به نحو قاهرانه نیست، بلکه افراد با اراده آزاد خود، از بخشی از آزادی‌شان چشم می‌پوشند. در واقع این یک امر متعالی است که افراد فداکارانه از بخشی از آزادی خود به نفع ارزش‌های اشتراکی جامعه صرف نظر کنند. از طرف دیگر، شناسایی اخلاقی بودن یک امر نه به طور فلسفه‌بافی و کلی‌گویی میسر است نه با مفروض شمردن یک‌سری گزاره‌های اخلاقی؛ بلکه باید در قدم اول به تمامی این اصول بدین شد و با تحلیل تجربی یک موقعیت یا پدیده اجتماعی چون کیفر، به اخلاقی بودن ماهیت آن نائل آمد. سپس تئوری‌پردازی و بسط یافته‌ها بر مبنای این اصول عینی، از قطعیت و باورپذیری والایی برخوردار خواهد بود.

نتیجه‌گیری

چیزی که تاکنون از آن تعبیر به کیفر می‌گردید، تعریف خصائص و ویژگی‌های کیفر همچون رنج‌آوری و ارباب و غیر از آن بود؛ اما آنچه نگاه جامعه‌شناسی کیفری در برخورد با کیفر به ما انتقال می‌دهد، کیفر «بماهو کیفر» است. این گزاره یعنی اینکه به جای توسل به منابع دسته دوم، بهتر آن است که سراغ از خود کیفر بگیریم تا به فهم آن نائل آییم مشابه تمثیل معروف «آفتاب آمد دلیل آفتاب»؛ از این رو، در شناسایی نفس کیفر، از آن به پدیده‌ای اجتماعی تعبیر شده است. پدیده اجتماعی واقعیتی است که دارای عینیت و بهنجاری است. از طرف دیگر، توجه به وجه اجتماعی کیفر از نقاط تمایز این تحقیق است. بر این اساس، کیفر پدیده‌ای است که وفاق اجتماعی آن را مطالبه می‌کند و دلیل آن هم نقض جرم است که خود موجب جریحه‌دار شدن احساسات جمعی می‌شود.

اما منظور از عینیت یا شیء انگاری پدیده اجتماعی کیفر، آن است که ما برای فهم چنین واقعیتی باید مفروضات گذشتگان را کنار بگذاریم و خود به صورت حسی و تجربی، بدون هیچ واسطه‌ای به مشاهده آن در عالم خارج دست یابیم. بنابراین، تمسک به تعاریفات فلسفی - انتزاعی موجود در قدم اول سبب انحراف از واقعیت کیفر به عنوان یک پدیده اجتماعی می‌شود. پس از دستیابی به چنین شناختی، بنا نهادن ساختارهای فکری و فلسفی بر زیرساخت تجربی اقدامی صحیح خواهد بود. افزون بر این، پدیده اجتماعی چون کیفر دارای جنبه بهنجاری است؛ این بهنجاری بودن یا به معنای ضرورت وجودی کیفر است یا

سودمندی آن. یکی دیگر از خصیصه‌های پدیده اجتماعی، بازتابی است که این پدیده‌ها از جامعه دریافت می‌کنند. بر این اساس، جامعه در شکل‌گیری کیفر و توجه آن به طرفین یک پدیده جنایی - یعنی بزه‌کار و بزه‌دیده - توجهی خاص دارد و نظام کیفری را سامان می‌دهد. در واقع، کیفر در بازتاب اجتماعی آن، پاسخی است که از سوی جامعه برای تنبیه بزه‌کار، جلب رضایت بزه‌دیده و نهایتاً سرکوب بزه مهیا شده است. این ویژگی‌ها در تحلیل کیفر به عنوان یک پدیده اجتماعی از اهمیت والایی برخوردار است؛ زیرا این موارد ناظر به ماهیت کیفر است نه صرفاً کارکردهای احصاشده آن.

پس از آنکه کیفر به عنوان یک پدیده اجتماعی تلقی شد، باید دانست که این پدیده با سایر پدیده‌های اجتماعی کلان همچون اخلاق و فرهنگ و در رأس مجموعه پدیده‌های اجتماعی، با پدیده همبستگی اجتماعی و وجدان جمعی نیز مرتبط است. همبستگی اجتماعی یکی از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر پدیده کیفر و به مثابه مجموعه‌ای از اعتقادات و باورهای مشترک افراد یک جامعه که در طول تاریخ ثابت مانده و عامل پیوند نسل‌های مختلف با یکدیگر است، نیازمند فحص و بررسی بیشتری است. همچنین این پدیده در قیاس با اخلاق و فرهنگ از مرجعیت برخوردار است و برای مطابقت حداکثری کیفرها با انتظارات جامعه، توجه به احساسات و وجدان جمعی امری ضروری است. طبق روش‌شناسی توصیه شده در این تحقیق، بررسی این پدیده‌های کلان اجتماعی و رابطه آن‌ها با کیفر، نخست باید از منظر عینیت‌گرایی انجام گیرد تا بازبینی اساسی در مفروضات گذشته صورت پذیرد؛ و سپس می‌توان با رویکرد فلسفی - انتزاعی به بسط یافته‌ها پرداخت.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Bagher Shamloo

<https://orcid.org/0000-0002-9208-1738>

منابع

فارسی

کتاب‌ها

- آقائی، سارا. (۱۳۹۷). *تحلیل جرم در جرم‌شناسی فرهنگی*، تهران: میزان.
- آنسل، مارک. (۱۴۰۱). *دفاع اجتماعی*، ترجمه محمد آشوری و علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: گنج‌دانش.
- بولک، برنار. (۱۴۰۲). *کیفرشناسی*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: انتشارات مجد.
- پرادل، ژان. (۱۴۰۳). *تاریخ اندیشه‌های کیفری*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: سمت.
- پیکا، ژرژ. (۱۳۹۵). *جرم‌شناسی*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: میزان.
- جبران، بنیاد. (۱۳۹۱). *کتابچه بزهدیده‌شناسی - جلد یکم - اجرای حق‌های بزهدیده*، ترجمه مهرداد رایجیان اصلی، تهران: آرمان حقوق.
- دلماس-مارتی، میری. (۱۴۰۲). *نظام‌های بزرگ سیاست جنایی*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: میزان.
- دورکیم، امیل. (۱۴۰۱). *قواعد روش جامعه‌شناسی*، ترجمه علی محمد کاردان. تهران: دانشگاه تهران.
- دورکیم، امیل. (۱۴۰۲). *درس‌های جامعه‌شناسی*، ترجمه سید جمال‌الدین موسوی. تهران: نشر نی.
- دورکیم، امیل. (۱۴۰۳). *درباره تقسیم کار اجتماعی*، ترجمه باقر پرهام. تهران: نشر مرکز.
- دووینو، ژان. (۱۳۹۸). *دورکیم از فلسفه اجتماعی تا سوسیولوژیسم معنوی*، ترجمه مهدی اصلان زاده، تهران، گام نو.
- ذاکری، آرمان. (۱۴۰۰). *همبستگی اجتماعی و دشمنان آن*، تهران: نشر نی.
- رایجیان اصلی، مهرداد. (۱۳۹۸). *بزهدیده‌شناسی: درس گفتارهای تألیفی*، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
- شاملو، باقر. (۱۴۰۳). *سیاست جنایی*، تهران: میزان.
- شاهیده، فرهاد. (۱۳۹۳). *بزهدیده‌شناسی (نقش بزهدیده در ارتکاب جرم و تعیین کیفر)*، تهران: مجد.

ساختار کیفر به عنوان پدیده‌ای اجتماعی | نوری و شاملو | ۱۰۹

شیکر، دیوید. (۱۳۹۳). مفهوم و ماهیت مجازات، ترجمه حسین آقائی جنت مکان، تهران: جنگل. غلامی، حسین. (۱۳۹۹) کیفرشناسی کلیات و مبانی پاسخ‌شناسی جرم، تهران: میزان. فوکو، میشل. (۱۴۰۱). مراقبت و تنبیه تولد زندان، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهانانیده، تهران: نشر نی.

فیلزولا، ژینا؛ لیز، ژرار. (۱۳۹۲). بزه‌دیده و بزه‌دیده شناسی، ترجمه روح‌الدین کرد علیوند و احمد محمدی، تهران: انتشارات مجد.

کرایب، یان. (۱۳۸۴). نظریه‌ی اجتماعی کلاسیک، ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: انتشارات آگاه.

کلادیس، مارک. اس. (۱۴۰۲). دورکم و فوکو دیدگاه‌ها در مورد آموزش و مجازات، ترجمه زهرا عبدالحسینی، تهران: میزان.

گارلند، دیوید. (۱۳۹۵). مجازات و جامعه مدرن، ترجمه نبی‌الله غلامی، تهران: میزان. لازرژ، کریستین. (۱۴۰۱). درآمدی بر سیاست جنایی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: میزان.

وبر، ماکس. (۱۴۰۱). روش‌شناسی علوم اجتماعی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر مرکز. هله، هرست. (۱۳۹۳). اندیشه‌ی اجتماعی گئورگ زیمل، ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: گل‌آذین، ۱۳۹۳.

یوحناپی، مسعودرضا. (۱۴۰۰). اخلاق از دیدگاه سارتر و فروید، تهران: نقد فرهنگ.

مقالات

اسماعیلی آذر، غلامرضا؛ شاملو، باقر؛ کلانتری درونکلا، کیومرث. (۱۴۰۱). «بازنگری در طبقه‌بندی جرائم در پرتو عیارسنجی نوین از جرم»، فصلنامه علمی پژوهش حقوق کیفری، پاییز، دوره یازدهم، شماره ۴۰. DOI: 10.22054/jclr.10.22054.2022.67777,2484. جوان جعفری، عبدالرضا. (۱۳۹۵). «تحولات جامعه‌شناسی کیفری از دورکهایم تا گارلند»، دایره‌المعارف علوم جنایی، تهران: میزان.

حسینی نجاتی، سید محمود. (۱۳۹۲). «کاربرد پیشرفت‌های اخیر جامعه‌شناسی حقوق در مسئله‌یابی پژوهش‌های قضایی»، بایسته‌های پژوهش در نظام عدالت کیفری: فرصت‌ها و چالش‌ها، تهران: میزان.

رستمی غازانی، امید. (۱۳۹۸). «مجازات در نظریه اجتماعی-سیاسی دیوید گارلند»، *دایره المعارف علوم جنایی*، کتاب چهارم، تهران: میزان.

شاملو، باقر؛ خسروآبادی، امیرحسین. (۱۴۰۲). «مبانی فلسفی کیفر دهی عادلانه و متخصصات آن بر اساس عدالت اجتماعی»، *نشریه علمی آینه معرفت*، زمستان، سال ۲۳، شماره ۷۷. DOI: ۲۰۲۳,۲۳۲۹۰۶,۱۴۵۷/j i pt.۱۰,۴۸۳۰۸

غلامی، حسین. (۱۳۹۱). «اصل حداقل بودن حقوق جزا»، *فصلنامه حقوق کیفری*، زمستان، سال اول، شماره ۲.

قاسمی مقدم، حسن. (۱۴۰۳). «همبستگی اجتماعی و کمینه سازی مداخله های کیفری»، *مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی*، بهار و تابستان، دوره ۵۴، شماره ۱. DOI: ۲۰۲۴,۳۸۳۱۳۷,۱۹۴۵/j qcl cs.۱۰,۲۲۰۵۹

فرخنده، علی. (۱۳۹۲). «آسیب شناسی جایگاه پژوهش در ساختار جامعه علمی و نظام قضایی کشور»، *بایسته های پژوهش در نظام عدالت کیفری: فرصت ها و چالش ها*، تهران: میزان. مهرا، نسرين. (۱۳۸۸). «تحولات کیفر در پرتو مکاتب کیفری و جرم شناختی»، *مجله مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز*، زمستان، دوره اول، شماره سوم.

نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ موسی زاده کوفی، مهدی؛ شاملو، باقر؛ محمودی جانکی، فیروز. (۱۴۰۰). «حق بر کیفر خرد بنیاد»، *فصلنامه علمی پژوهشی حقوق کیفری*، پاییز، دوره دهم، شماره ۳۶. DOI: ۲۰۲۱,۵۳۵۳۱,۲۱۴۴/j cl r.۱۰,۲۲۰۵۴

ب) عربی

فاضل لنکرانی، محمد. (۱۳۸۰). *تفصیل الشریعه فی شرح تحریر الوسیله*، قم: مرکز فقه الاثمه الاطهار علیهم السلام.

مظفر، محمدرضا. (۱۴۰۸.ق.). *منطق مظفر*، قم: مکتبه الطباطبائی.

نجفی، محمدحسن. (بی تا). *جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام*، ج ۴۱، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.

References

Cunneen, C., Baldry, E., Brown, D., Brown, M., Schwartz, M., & Steel, A., *Penal Culture and Hyperincarceration: The Revival of the Prison*, (Surrey, Ashgate Publishing Limited, 2013).

Daems, T., "A Peculiar Sociology of Punishment", *Oxford Journal of Legal Studies*, 31, (2011).

Garland, D., "Frameworks of Inquiry in the Sociology of Punishment", *The British Journal of Sociology*, 41, (1990).

Merton, R.K., "Durkheim's Division of Labor in Society", *American Journal of Sociology*, 40, (1934).

Translated References into English

Aghaei, Sara. *Crime Analysis in Cultural Criminology*. Tehran: Mizan, 2018. [In Persian].

Ancel, Marc. *Social Defense*. Translated by Mohammad Ashouri and Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Ganj-e Danesh, 2022. [In Persian].

Esmaeili Azar, Gholamreza; Shamloo, Bagher; Kalantari Daronkola, Kiumars. "A Reassessment of Crime Classification in Light of a New Metric of Offense Severity." *Scientific-Research Quarterly of Criminal Law* <https://doi.org/10.48308/jipt.2023.232906.1457>

Bouloc, Bernard. *Penology*. Translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Majd Publishing, 2023. [In Persian].

Pradel, Jean. *History of Penal Thought*. Translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Samt, 2024. In Persia.

Pica, Georges. *Criminology*. Translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Mizan, 2016. [In Persian].

Jabran, Bonyad. *Victimology Booklet – Volume I: Implementation of Victims' Rights*. Translated by Mehrdad Rayejian Asli. Tehran: Arman e Hoghugh, 2012. [In Persian].

Javan Jafari, Abdolreza. "Developments in Criminal Sociology from Durkheim to Garland." In *Encyclopedia of Criminal Sciences*, supervised by Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Mizan, 2016. [In Persian].

Hosseini Nejati, Seyed Mahmoud. "Application of Recent Advances in the Sociology of Law to Problem-Finding in Judicial Research." In *Research Requirements in the Criminal Justice System: Opportunities and Challenges*, prepared by the General Directorate of Education and Training of the Judicial Organization of the Armed Forces. Tehran: Mizan, 2013. [In Persian].

Delmas Marty, Mireille. *Major Systems of Criminal Policy*. Translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Mizan, 2023. [In Persian].

Durkheim, Émile. *Lectures on Sociology*. Translated by Seyed Jamaledin Mousavi. Tehran: Ney Publishing, 2023. [In Persian].

Durkheim, Émile. *The Division of Labor in Society*. Translated by Bagher Parham. Tehran: Nashr-e Markaz, 2024. [In Persian].

Durkheim, Émile. *The Rules of Sociological Method*. Translated by Ali Mohammad Kardan. Tehran: University of Tehran Press, 2022. [In Persian].

Duvignaud, Jean. *Durkheim: From Social Philosophy to Spiritual Sociologism*. Translated by Mehdi Aslanzadeh. Tehran: Gam-e No, 2019. [In Persian].

Zakeri, Arman. *Social Solidarity and Its Enemies*. Tehran: Ney Publishing, 2021. [In Persian].

Rayejian Asli, Mehrdad. *Victimology: Authored Lectures*. Tehran: Shahre-Danesh Institute of Legal Studies and Research, 2019. [In Persian].

Rostami Ghazani, Omid. "Punishment in David Garland's Socio-Political Theory." In *Encyclopedia of Criminal Sciences*, Volume 4, supervised by Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Mizan, 2019. [In Persian].

Shamloo, Bagher. *Criminal Policy*. Tehran: Mizan, 2024. [In Persian].

Shamloo, Bagher; Khosroabadi, Amir Hossein. "Philosophical Foundations of Just Punishment and Its Characteristics Based on Social Justice."

A'ine-ye Ma'refat (Journal of Knowledge Mirror), Winter, year 23, no. 77 (2023). [In Persian].

Shahideh, Farhad. *Victimology (The Role of the Victim in the Commission of Crime and Sentencing)*. Tehran: Majd, 2014. [In Persian].

Sheiker, David. *The Concept and Nature of Punishment*. Translated by Hossein Aqaei Jannat Makan. Tehran: Jangal, 2014. [In Persian].

Gholami, Hossein. "The Principle of the Minimality of Criminal Law." *Criminal Law Quarterly*, Winter, vol. 1, no. 2 (2012). In Persia.

Gholami, Hossein. *Penology: Generalities and Foundations of Crime Response Theory*. Tehran: Mizan, 2020. [In Persian].

Farokhsheh, Ali. "A Pathology of the Status of Research in the Structure of the Scientific Community and the Judicial System." In *Research Requirements in the Criminal Justice System: Opportunities and Challenges*, prepared by the General Directorate of Education and Training of the Judicial Organization of the Armed Forces. Tehran: Mizan, 2013. [In Persian].

Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Translated by Niko Sarkhosh and Afshin Jahandideh. Tehran: Ney Publishing, 2022. In Persia.

Filizzola, Gina; Lopez, Gérard. *The Victim and Victimology*. Translated by Rouh-od-Din Kord Aliavand and Ahmad Mohammadi. Tehran: Majd, 2013. [In Persian].

Ghasemi Moghaddam, Hassan. "Social Solidarity and the Minimization of Criminal Interventions." *Criminal Law and Criminology Studies*, Spring & Summer, vol. 54, no. 1 (2024). <https://doi.org/10.22059/jqclcs.2024.383137.1945> [In Persian].

Craib, Ian. *Classical Social Theory*. Translated by Shahnaz Mosammaparast. Tehran: Agah Publishing, 2005. [In Persian].

Cladis, Mark S. *Durkheim and Foucault: Perspectives on Education and Punishment*. Translated by Zahra Abdolhosseini. Tehran: Mizan, 2023. [In Persian].

Garland, David. *Punishment and Modern Society*. Translated by Nabiollah Gholami. Tehran: Mizan, 2016. [In Persian].

Lazerges, Christine. *An Introduction to Criminal Policy*. Translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi. Tehran: Mizan, 2022. [In Persian].

Mehra, Nasrin. "Developments in Punishment in Light of Criminal and Criminological Schools of Thought." *Journal of Legal Studies, University of Shiraz*, Winter, vol. 1, no. 3 (2009). [In Persian].

Najafi Abrandabadi, Ali Hossein; Mousazadeh Koufi, Mehdi; Shamloo, Bagher; Mahmoudi Janki, Firouz. "The Right to Reason-Based Punishment." *Scientific-Research Quarterly of Criminal Law*, Autumn, vol. 10, no. 36 (2021). <https://doi.org/10.22054/jclr.2021.53531.2144> [In Persian].

Weber, Max. *Methodology of the Social Sciences*. Translated by Hassan Chavoshian. Tehran: Nashr-e Markaz, 2022. [In Persian].

Helle, Horst. *The Social Thought of Georg Simmel*. Translated by Shahnaz Mosammparast. Tehran: Gol Azin, 2014. [In Persian].

Yohannaei, Masoud Reza. *Ethics from the Perspective of Sartre and Freud*. Tehran: Naqd-e Farhang, 2021. [In Persian].

استناد به این مقاله: نوری، مصطفی و شاملو، باقر. (۱۴۰۴). ساختار کیفر به عنوان پدیده‌ای اجتماعی. پژوهش حقوق کیفری، ۱۳ (۵۲)، ۸۱-۱۱۴.

Doi: 10.22054/jclr.2025.85832.2767

Criminal Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.